

Mokslininkai paneigia stereotipus apie Vilniaus kalbą

Lietuvių kalbotyroje daugiausia dėmesio skiriama kaimo ir miestelių tarmėms: skubama jas užfiksuoti, aprašyti, duomenis suskaitmeninti. Miestų, taip pat ir mūsų sostinės Vilniaus, kalba tirta labai mažai, tačiau ištikus dešimtmečius apie ją buvo atsiliepiama neigiamai, ryškiausios jos ypatybės vadinamos žargonu, ji kaltinta, kad yra negryna dėl kitų kalbų įtakos.

2012–2014 m. Lietuvos mokslo tarybos remiamas Lietuvių kalbos instituto projektas „Kalba Vilnius: miestas ir kalbos įvairovė“ pirmą kartą sutelkė tyrėjų grupę kompleksiniam Vilniaus kalbos tyrimui. Pasak Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyriaus ir šio projekto vadovės doc. dr. Loretos Vaicekauskienės, pirmiausia buvo būtina sukaupti kuo daugiau ir įvairesnių vilniečių kalbos įrašų, kurie reprezentuotų skirtingo amžiaus, lyties, tautybės, išsilavinimo, profesijų vilniečių kalbą.

„Privalome skirti savo sostinės kalbai deramą dėmesį, privalome dalintis mokslinių tyrimų rezultatais viešojoje erdvėje ir padėti žmonėms atsikratyti stereotipų, neigiamo požiūrio į miestų kalbos variantus. Kiekvienas tarties, kirčiavimo, gramatikos ar žodyno variantas yra ištobulintų kognityvinių operacijų ir socialinės patirties rezultatas. Ne visada sąmoningai, tačiau visi žmonės atlieka sudėtingiausias kalbos variantų reikšmės analizes, sugeba kurti ir atpažinti kalbos vienetų reikšmes. Nors šnekamosios kalbos tyrimai reikalauja daug laiko, šiandien mes jau galime atsakyti į daugelį klausimų, kodėl Vilniaus kalba yra tokia, kokia yra“, – sako projekto vadovė L. Vaicekauskienė.

Kaip kirčiuoja ir taria vilniečiai?

Ištyrus vilniečių kirčiavimą, paaiškėjo, kad jis labai įvairuoja ir labai priklauso nuo kalbėtojo amžiaus. Penkiasdešimtmečių ir vyresnių vilniečių kirčiavimas primena rytų aukštaičių tarmę (kirčiuojama kamiene, pavyzdžiui, vilNIEčius), o jaunimo ir vidurinės kartos vilniečių kirčiavimas dažniau (nors ne visada) sutampa su bendrinės kalbos taisyklėmis (kirčiuojama galūnėje – vilnieČIUS). Kirčiavimą taip pat veikia kalbėtojo lytis, socialinis statusas ir užsiėmimas: tam tikras formas kamiene dažniau kirčiuos vyrai, žemesnio statuso ir išsilavinimo kalbėtojai ir tie, kurių darbas susijęs su tradicine (pramonės įmonių) veikla. Tas pačias formas galūnėje dažniau kirčiuos moterys, aukštesnio socialinio statuso ir šiuolaikiška (žinių įmonių, paslaugų sričių) veikla užsiimančios kalbėtojai.

Tyrėjai taip pat nustatė, kad pagrindinė visus vilniečius vienijanti tarties ypatybė yra nekirčiuotus balsius tarti kaip trumpus, nors bendrinėje rašto kalboje jie užrašomi kaip ilgi. Pavyzdžiui, tariama *vilniečiu* „vilniečių“, *pasimatimas* „pasimatymas“, *Antakalni* „Antakalni“ ir pan. Tokia fonetika būdinga ir daugeliui tarmių, tačiau raštui buvo parinkta vakarų aukštaičių (suvalkiečių) tarmė – štai kodėl kitų tarmių tarimas su rašytine kalba nesutampa.

Tas, kuris ilgina balsius, yra neišsilavinęs. Mitas!

Vilniečiams būdinga tarti balsį ilgą ten, kur rašto kalboje yra trumpasis balsis. Iš šios ypatybės dažnai šaipomasi, ji laikoma arba neišsilavinusių žmonių kalbos požymiu, arba tų, kuriems lietuvių kalba negimtoji. Projektas „Kalba Vilnius“ ištyrė šį stereotipą detaliau.

Pasirodo, ilginti balsius būdinga visiems vilniečiams, tiek lietuviams, tiek nelietuviams. Lietuvių kalboje ši ypatybė ganėtinai reta ir... gali būti vertinama teigiamai! Vilniaus mokyklose atlikti

eksperimentai atskleidė, kad ilginimas tam tikrais atvejais asocijuojamas su aukščiausia kalbėtojo kompetencija, tačiau nelygu kur, kaip ir kieno ilginama.

Tie, kurie ilgina kamiene (*dydelis* „didelis“, *Vylnius* „Vilnius“, *pyrmas* „pirmas“ ir pan.) sukelia aptarnavimo srityje dirbančio, tarmiškai kalbančio atvykėlio iš provincijos įspūdį. Tie, kurie ilgina ir kamienu, ir galūnės balsius, bet lietuvių kalba jiems negimtoji, vertinami kaip žemesnio socialinio statuso, neturintys gero darbo miestiečiai. Tačiau jeigu balsius kamienu ir galūnėje ilgina lietuviai (taria *didžiūlē* „didžiulė“, *tyltas* „tiltas“, *platy* „plati“ ir pan.), jie gauna pačius geriausius vertinimus – yra asocijuojami su aukštu socialiniu statusu, didele profesine kompetencija, vadovaujančiu darbu, verslu. Visi šie vertinimai galioja suaugusiems vilniečiams. Moksleivių kalboje balsių ilginimas turi dar vieną reikšmę – jis siejamas su prieš mokyklą maištaujančiais gatvės paaugliais.

Vilniaus paaugliams rusų kalba ir keiksmažodžiai – vyriškumui, maištui demonstruoti

Tyrėjai taip pat paneigė įsitikinimą, kad Vilniaus jaunimas nemoka gimtosios kalbos, todėl priklauso į ją kitų kalbų intarpų. Tiek Vilniaus, tiek kitų Europos didmiesčių paauglių tyrimai rodo, kad kitų kalbų intarpai vartojami sąmoningai ir tarnauja kalbėtojams kuriant socialines, etnines, bendraamžių grupės nario tapatybes ar tiesiog žaidžiant su kalba. Daugiausia rusų kalbos intarpų vartoja lietuvių mokyklų mokiniai iš etniškai žymėtų Vilniaus rajonų – tokių, kur didžioji gyventojų dalis yra lenkai ir rusai. O štai lietuviškų Vilniaus rajonų paaugliams rusų kalbos kilmės slengas ir keiksmažodžiai atlieka vyriškumo, jėgos, maišto ar apskritai jaunimo grupės simbolio funkciją. Įdomu, kad anglų kalbos vartojimas nuo rajono etninės sudėties nepriklauso – angliškus intarpus vartoja visi Vilniaus paaugliai. Be to, angliški keiksmažodžiai vertinami kitaip nei rusiški – jie laikomi neutraliais, stiprumo neturinčiais žodžiais.

Daugiau apie Vilniaus kalbą bus galima sužinoti projekto „Kalba Vilnius: miestas ir kalbos įvairovė“ baigiamajame seminare, kuris vyks lapkričio 14 d. 13 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Donelaičio auditorijoje.

Daugiau informacijos apie projektą gali suteikti projekto vadovė Loreta Vaicekauskienė, el. p. loreta.vaicekauskiene@sociolingvistika.lt, mob. tel. 8 650 18216.